

UNA ESPIRITUALITAT SENSE RELIGIÓ?

Les enquestes ens indiquen —i la nostra experiència quotidiana ho confirma— que, si bé la pràctica religiosa convencional disminueix en el nostre entorn, ha augmentat de manera significativa la pràctica de la meditació i de les diferents tècniques de recerca espiritual. El Dr. Josep Oton Catalan, premi d'assaig Joan Maragall 2011, analitza aquesta qüestió.

Una nova espiritualitat

Tot i els anuncis de la mort de Déu i dels auguris de la fi del fet religiós, des de fa uns anys assistim a un creixent interès per l'espiritualitat que ha donat lloc a noves manifestacions de religiositat. Ara bé, aquest retorn del sagrat no és conseqüència d'un renaiement de les religions establertes —ni del cristianisme en particular— sinó un fenomen que cal inscriure dins de les coordenades de la postmodernitat.¹

Segons els sociòlegs, la societat actual s'ha secularitzat profundament d'un temps ençà i continua secularitzant-se per moments, però això no ha desembocat pas en una societat majoritàriament areligiosa o irreligiosa. Ben al contrari, el que posen de manifest totes les tendències observades és la presència d'un important viratge dels individus —cada cop més lliures i autònoms— en la seva relació particular i privada amb la religió. En aquest context, el fenomen emergent per excel·lència és el sorgiment de noves maneres, força individualitzades, de viure la religiositat.²

Podríem dir que l'individu postmodern desconfia de la capacitat de les tradicions religioses per suscitar l'experiència espiritual. Per aquest motiu, la nova efervescència

reivindica una espiritualitat emancipada de dogmes, formalitats, regles i estructures, en sintonia amb un nou model de ciutadà que, d'acord amb el que succeeix en la política o en el mercat, vol que la seva opinió prevalgui per damunt de models heretats.

En aquest sentit, les noves formes d'espiritualitat poden ser enteses com una nova secularització: la de les consciències. En separar l'espiritualitat de la tradició s'està arrabassant a les institucions religioses el seu monopoli sobre la vivència espiritual. En paraules de Marcel Gauchet, *allò que s'esdevenia dins de les religions s'ha de recompondre fora de la religió*. Aquest autor assenyala algunes experiències que assumeixen aquesta funció: l'estètica, la imaginària, la del coneixement, la psicològica d'un mateix i l'ètica.³

Dos testimonis

En aquest context d'una espiritualitat independent de les tradicions religioses, proliferen experiències clarament espirituals, però no adscrites a cap confessió. Un exemple seria el testimoni de l'escriptor Éric Emmanuel Schmitt:

Tenia 29 anys i em vaig apuntar a un trekking per les muntanyes de Hoggar, al Sàhara. Per baixar, vaig

¹ Josep OTON, *El reencantament postmodern*, Barcelona: FJM 2012.

² Javier ELZO, *Valors tous en temps durs. La societat catalana a l'enquesta europea*, Barcelona: Barcino 2011, p. 324.

³ Luc FERRY - Marcel GAUCHET, *Lo religioso después de la religión*, Barcelona: Anthropos 2007, p. 61.

Éric-Emmanuel Schmitt

accelerar i em vaig separar del grup, sense pensar... I em vaig perdre. Només portava una samarreta, sense aigua ni menjar, a 300 quilòmetres de qualsevol lloc habitat. Es feia fosc... Aquella nit va canviar la meua vida. Vaig viure el que els místics anomenen nit de foc. Sóc incapaç d'explicar-ho amb paraules... Vaig experimentar sentiments intensos: la por i l'angoixa s'esvaïen per sempre, vaig experimentar una confiança infinita en la vida... i vaig percebre que tot té sentit. No podia discernir quin, però vaig tenir la certesa absoluta que n'hi ha! Fins aleshores, com a filòsof, sentia que tot era absurd..., i des d'aquella nit sento que tot és misteriós.⁴

Un altre exponent d'aquesta tendència és el filòsof André Comte-Sponville. El seu cas sorprèn perquè, mentre es defineix com a ateu convençut, reivindica l'espiritualitat i, fins i tot, descriu una experiència personal que fàcilment podríem qualificar de mística:

La primera vegada va passar en un bosc del nord de França. Tenia 25 o 26 anys. Donava classes de

⁴ Entrevista amb Víctor-M. Amela, publicada a *La Vanguardia* el 19 de novembre de 2004. Ha tornat a fer referència a aquest testimoniatge en una altra entrevista amb Ima Sanchís (*La Vanguardia* del 13 d'abril de 2011).

filosofia (era la meua primera feina) a l'institut d'una ciutat molt petita, perduda entre els camps, a la vora d'un canal, no gaire lluny de Bèlgica. Aquella nit, després de sopar, vaig sortir a passejar amb alguns amics per aquell bosc que ens estimàvem. Era fosc. Caminàvem. De mica en mica, els riures es van apagar, les paraules escassejaven. Hi quedava l'amistat, la confiança, la presència compartida, la tendresa d'aquella nit i de tot... No pensava en res. Mirava. Escoltava. Envoltat per la foscor del sotabosc. La sorprenent lluminositat del cel. El silenci sorollós del bosc: alguns cruixits de les branques, alguns crits d'animals, el soroll més sord dels nostres passos... Tot això feia que el silenci fos més audible. I de sobte... què? No res! És a dir, tot! Cap discurs. Cap sentit. Cap interrogació. Només una sorpresa. Només una evidència. Només una felicitat que semblava infinita. Només una pau que semblava eterna. [...] Pau. Una pau immensa. Simplicitat. Serenitat. Alegria. Aquestes dues últimes paraules podrien semblar contradictòries, però no es tracta de paraules: era una experiència, un silenci, una harmonia. [...] Ja no hi havia ego, ni separació ni representació: únicament la presentació silenciosa de tot. Ja no hi havia judicis de valor: tan sols el que és real. Ja no hi havia temps: tan sols el

André Comte-Sponville

present. Ja no hi havia el no-res: tan sols l'ésser. Ja no hi havia insatisfacció, ni odi, ni por, ni còlera ni angoixa: únicament alegria i pau. Ja no hi havia comèdia, ni il·lusions ni mentides: tan sols la veritat que em conté i a la qual jo no continc. Tot això va durar tot just alguns segons. [...] Només hi havia el tot, i la bellesa del tot. Amb això, n'hi havia prou. Això era molt més que suficient! Acceptació, però alegre. Quietud, però tònica (sí, provocava com un inesgotable coratge). Repòs, però sense fatiga. I la mort? No era res. I la vida? Només era aquesta palpitació de l'ésser dins meu. I la salvació? Només era una paraula, o era això mateix. Perfecció. Plenitud. Beatitud. Quin goig! Quina felicitat! Quina intensitat!⁵

Espiritualitat i tradició

Mentre les religions històriques han mantingut l'hegemonia, s'ha sobreentès que la tradició era la matriu on es gestava l'experiència. D'aquí la importància de la transmissió de la fe a través d'institucions com la família, l'escola o les organitzacions religioses. La crisi d'aquesta xarxa social ha deixat obsoletes moltes de les estratègies de transferència de la fe. Aquest fet explicaria en gran mesura la desafecció que pateix el cristianisme en el món occidental.

Tanmateix, malgrat la crisi de les tradicions religioses, l'espiritualitat no ha desaparegut. Actualment és possible viure experiències espirituals deslligades dels referents religiosos establerts. En aquest sentit s'arriba a parlar de l'èxtasi sense fe, de la religió sense absoluts, de l'espiritualitat sense transcendència o de la mística sense Déu.⁶

5 André COMTE-SPONVILLE, *L'ànima de l'ateisme, Introducció a una espiritualitat sense Déu*, Barcelona: Paidós 2006 p. 159-163.

6 Javier ÁLVAREZ, *Éxtasis sin fe*, Madrid: Trotta 2000; Michel HULIN, *La mística salvaje*, Madrid: Siruela 2007; Javier MUÑOZ, *El espíritu del éxtasis*, Barcelona: Paidós 2001; Josep OTON, *Vigías del abismo. Experiencia mística y pensamiento contemporáneo*, Santander: Sal Terrae 2001.

Autors com Marià Corbí afirmen que les religions, tal com han existit a Occident durant els darrers dos mil anys, han arribat a la fi o estan a punt d'extingir-se,⁷ perquè està naixent una nova manera de viure i d'expressar les experiències religioses que no hauria de rebre el nom de «religió».⁸

Ara bé, ens podem preguntar si és possible una espiritualitat completament escindida de qualsevol tradició. ¿Té sentit una experiència espiritual que no parteixi d'una base aportada per la religió? En paraules de Manuel Fraijó, *cultivar l'espiritualitat en aquests continents és fer-ho de la mà de les seves religions, encara que es faci críticament o, fins i tot, herèticament*.⁹

D'altra banda, cal tenir present que l'èmfasi en la vivència subjectiva aïllada dels referents col·lectius aportats per la tradició ens pot abocar a un solipsisme exacerbant, en sintonia amb el narcisisme de la societat de consum. Així mateix, l'exaltació de les emocions, tan pròpia del nostre temps, obre la porta a tota mena de manipulacions. O, fins i tot, ens podem perdre pels atzucacs de l'inconscient convençuts que estem vivint una autèntica experiència mística.

La mística

En ocasions, seguint una concepció mecanicista de l'ésser humà, s'intenta reduir l'experiència espiritual exclusivament als seus components bioquímics, sociològics o psicoanalítics. Aleshores, seria lògic que es produïssin experiències espirituals sense adscripció religiosa, perquè es tractaria de un fenomen purament natural.

7 Marià CORBÍ, *Hacia una espiritualidad laica*, Barcelona: Herder 2007, p. 203.

8 Marià CORBÍ, *Religión sin religión*, Madrid: PPC 1996, p. 84.

9 Manuel FRAIJÓ, «És possible una espiritualitat laica més enllà de les religions?», *Comprendre*, XI-2009/1, p. 7.

Ara bé, limitar-nos a una lectura reduccionista del fet religiós seria com confondre la mètrica amb la poesia. En el món del pensament també hi conviuen elements tècnics amb un punt d'inspiració que no es pot encabir en paràmetres purament racionalistes. Tindrien sentit l'art sense creativitat, la tècnica sense ètica, la convivència sense respecte, la justícia sense solidaritat o la política sense utopia?

Des d'aquest punt de vista, podem entendre que la vocació de l'ésser humà és viure en un èxode constant per autotranscendir-se. Per això és místic, ja que la seva pròpia condició l'empeny cap al Misteri, cap a l'Infinit, cap a una Realitat última que diverses tradicions religioses –entre les quals, el cristianisme– denominen «Déu». En la mesura en què l'ésser humà s'aproxima a aquest horitzó inabastable, experimenta amb més força la seva atracció.

Aquest anhel, no és monopoli dels creients de les religions. El vertigen provocat per la contemplació dels grans enigmes de l'ésser sol generar un procés creatiu que amplia els horitzons existencials. En aquesta tensió fecunda emergeixen continguts psíquics que enriqueixen el patrimoni cultural de la humanitat. Per això, vida interior i creativitat solen estar estretament vinculades, tal com es pot comprovar a través dels testimonis d'artistes, pensadors i científics.

La interioritat seria, doncs, l'àmbit privilegiat on es pren consciència d'aquest descentrament, d'aquesta recerca, d'aquesta relació, presumiblement religiosa, tot i que no sempre adopta les fórmules de les religions convencionals. Per tant, l'experiència interior ens pot orientar cap a aquest fonament no tangible: aquest punt de fuga que ens permet albirar la lògica interna del quadre de la realitat. Tanmateix, l'experiència espiritual sol sobrepassar la capacitat humana d'entendre-la i desborda les categories cul-

turals (tradicció) que pretenen interpretar-la. Per això, l'individu no sempre és plenament conscient de la densitat semàntica del que ha viscut.

La saviesa bíblica

Podem tenir la sensació d'estar vivint un moment nou en l'evolució del fet religiós. És possible que així sigui, però molts dels fenòmens que ara ens sorprenen també estan presents en la Bíblia. Malgrat la distància cultural i cronològica, continua sent un testimoni rellevant i les seves narracions aporten criteris de discerniment en el complex debat sobre experiències espirituals autònomes de la tradició religiosa. Els testimonis bíblics ens poden ajudar a entendre l'actual ressorgiment de l'espiritualitat no pas com una novetat anòmala o com un fenomen esbiaixat, sinó com quelcom habitual en la dinàmica del procés de configuració del fet religiós.

Els deixebles d'Emmaús (Caravaggio)

Primer de tot, a la Bíblia s'hi descriuen estats extàtics viscuts fora del marc de la religió d'Israel i del cristianisme primitiu. A títol d'exemple podem esmentar els profetes de Baal (1Re 18,28-29), la nigromant d'Endor (1Sa 28,3 ss.) o la pitonissa allibe-

rada per Pau (Ac 16,16-19). Aquests relats posen de manifest que no tota experiència espiritual és, ni de bon tros, una experiència de Déu.

Les Escripures també contemplen la possibilitat d'una experiència de Déu viscuda sense ser-ne plenament conscients. Seria el cas dels justos que fent obres de caritat estan en contacte amb el mateix Crist sense saber-ho (Mt 25,37-39), Maria Magdalena en la seva visita al sepulcre (Jn 20,15-16), o els deixebles d'Emmaús, incapaços de reconèixer la companyia del Ressuscitat (Lc 24,15-16).

D'altra banda, la Bíblia també recull el testimoni de persones alienes a la religió oficial que han tingut una autèntica experiència de Déu. Recordem el profeta pagà Balaam, que pronuncia un oracle a favor d'Israel (Nm 24); els Mags —o savis— d'Orient que, seguint un estel, arribaren fins a Jesús (Mt 2,1-12); el bon samarità, exclòs del culte però que practica correctament la religió (Lc 10,25-37); o el centurió romà que va descobrir en el crucificat el Fill de Déu (Mc 15,39). El cas paradigmàtic és Saule, perseguidor del cristianisme, però que viu una experiència amb el Ressuscitat camí de Damasc (Ac 9). Aquests exemples demostren que *el vent [l'Esperit] bufa on vol* (Jn 3,8) i traspasa les fronteres creades per la religió.

Conclusió

Com hem d'interpretar les experiències d'Éric Emmanuel Schmitt o d'André Comte-Sponville? Què passarà amb les experiències espirituals sense adscripció religiosa? Es diluiran amb el pas el temps? Què passarà amb les tradicions incapaces de generar vivència espiritual? Desapareixeran víctimes de la seva esterilitat?

La situació és força complexa i molt interessant. Potser el millor seria buscar en

La burra de Balaam (Rembrandt)

l'Evangeli un criteri que il·lumini la nostra realitat i ens permeti discernir sobre el que vivim o el que viuen els nostres coetanis. Segurament és prou vàlid el següent principi: *Pels seus fruits els coneixereu* (Mt 7,16). Aquestes paraules de Jesús fan referència als profetes, persones que havien viscut experiències espirituals. Aquesta màxima evangèlica aporta un criteri de discerniment molt oportú i actual; no valora els fenòmens espirituals en si mateixos, sinó la seva capacitat per transformar-nos i canviar el món. En definitiva, l'important no és tant l'espiritualitat o la religió, sinó els seus fruits.

Josep Oton